

De zomer van 1994 was erg gunstig voor de libellen en er zijn dan ook vele waarnemingen gedaan. Marcel Wasscher geeft hier een overzicht van de soorten die er zoal zijn waargenomen.

Marcel Wasscher

Het Libellenjaar 1994

Inleiding

De zomer van 1994 was een topjaar voor libellen, waarin zeer veel spectaculaire libellenwaarnemingen zijn gedaan. Dit komt enerzijds doordat er dit jaar ontzettend veel waarnemingen van libellen zijn binnengekomen (voor het grootste deel afkomstig uit het Libellenproject van de Jeugdbonden), anderzijds is een deel van de spectaculaire waarnemingen te verklaren door de zeer warme julimaand (wat een verklaring voor het zien van enkele zeer zeldzame zwervers is). In dit artikel wordt een deel van de leukste waarnemingen van dit jaar op een rijtje gezet.

Voorzomersoorten

Laat ik bij het bespreken van de waarnemingen in het voorjaar beginnen. Cathelijne Gommers uit Tilburg heeft dit jaar de populatie van *Gomphus vulgatissimus* langs de Beerze bij de Loght onderzocht. De grootste aantallen had ze op 11 mei toen ze tussen de Logterbrug en de vistrap maar liefst 123 mannetjes, 75 vrouwtjes en 137 larvehuidjes telde! Tot nu toe was wel bekend dat deze populatie redelijk groot was, maar er waren nooit meer dan 20 individuen tegelijkertijd geteld. Dat de soort hier in zulke grote aantallen voorkomt is werkelijk grandioos! Deze plaats is eigenlijk de enige echt zekere populatie van de soort in Nederland. Vorig jaar zijn in de Keersop ter hoogte van Valkenswaard (157.2 - 375.8) door het Waterschap de Dommel *Gomphus*-larven gevangen die vermoedelijk van deze soort zijn. Verder zijn er dit jaar langs de Maas enkele waarnemingen van *Gomphus vulgatissimus* gedaan. Door John Hannen werd in de omgeving van Roermond een individu verzameld. Daarnaast werden door Gijs Kurstjes enkele exemplaren op de Belgische oever van de Grensmaas gezien. Jan Hermans heeft

een deel van de Maas naar deze soort afgezocht, maar heeft hem daar niet gezien. Het vermoeden zou kunnen bestaan dat *Gomphus vulgatissimus* zich niet in de Maas zelf, maar eerder in de zijbeken van de Maas voortplant. Lieftinck schreef over de biotoop van deze soort in 1925: '... ook aan snelstromende beken, met ondiepe steenachtige bedding; vooral daar waar deze in de grote rivieren uitmonden'. Opletten dus het komende jaar in de tweede helft van mei en de eerste helft van juni op dit soort plaatsen!

We blijven nog even in de maand mei. Na 10 jaar niet in Nederland te zijn waargenomen zag Geert De Knijf dit jaar een exemplaar van *Leucorrhinia albifrons*: een uiterst zeldzame soort die deze eeuw slechts van 6 plaatsen uit Nederland bekend is. Hij heeft een uitgekleurd mannetje van deze soort waargenomen op een open terrein met Jeneverbesstruiken onder Aekinga (218.3 - 550.9) bij Appelscha in Friesland, nabij de Drentse provinciegrens. De beschrijving van Geert duidt erop dat het deze soort moet zijn geweest: "het achterlijf is grotendeels zwart en de eerste segmenten blauwgrijs, het achterlijf is bijna overal even breed zonder versmalling verder duidelijk witte achterlijfsaanhangsels aanwezig. Hij trof het individu aan rustend op bladeren van een boom langs een zandpad. Op deze plek waren verder nog enkele individuen van *Leucorrhinia dubia* aanwezig. Ongeveer 400 meter ten westen van deze plek ligt een klein ven: de Kraaiheidepollen. Dit ven herbergt volgens Wouter de Vlieger een van de grootste populaties *Lestes virens* van de omgeving. Mogelijk is dit het ven waar *Leucorrhinia albifrons* zich voortplant. Mocht je deze soort tegen komen: verzamel hem nooit, maar maak er foto's van of beschrijf hem. De soort is in heel West Europa namelijk uiterst zeldzaam en komt

vrijwel altijd in zeer kleine - en daarmee kwetsbare - populaties voor.

Twee voorzomersoorten die dit jaar algemener waren dan gebruikelijk waren *Libellula fulva* en *Aeshna isosceles*. De eerste soort werd dit jaar op tenminste 17 plaatsen gesignaleerd. Dit was ondermeer voor het eerst in de directe omgeving van het kasteel Haarzuilen ten westen van Utrecht, waar Kees Haringsma daar bij een plas enkele tientallen individuen aantrof. Verder werden er onder meer 40 individuen van deze soort bij 'Eikelhof' ten noorden van Deventer gevonden. De andere topjaren van deze soort waren 1986 en 1991 geweest. Het lijkt vrijwel zeker dat deze topjaren voor heel Nederland opgaan, maar daar zou nog eens nauwkeurig naar gekeken kunnen gaan worden. *Aeshna isosceles* werd dit jaar ondermeer door Bastiaan en Wouter Wakkie op enkele plaatsen bij Amsterdam aangetroffen en door Vincent Kalkman op 2 juli in de Flevopolder (144 - 491). Ook werd de soort door Henk Swinkels op drie plaatsen in Zuid-Limburg gezien. Al deze waarnemingen van *Aeshna isosceles* zijn vrijwel zeker zwervers: op deze plaatsen ontbreekt deze soort in andere jaren doorgaans en het is ook uit andere warme zomers bekend dat de soort dan juist kan gaan zwerven. Zwervers van deze soort kunnen ver gevonden worden, soms zelfs op schepen op zee 70 km uit de kust (Willemsse, 1962).

Verder kan nog gemeld worden dat Johan Heffer rond Oisterwijk nog enkele leuke nieuwe vindplaatsen van vrij zeldzame soorten heeft gevonden: *Coenagrion hastulatum* op het Klokketorenven (145 - 395), *Ceriagrion tennelum* op het Lelieven (146 - 399) en *Calopteryx virgo* op de Achterste stroom. Deze laatste soort had hij ook verder naar het zuiden op de Poppelse Leij en Roverste Leij.

Zuidelijke soorten

Dan nu de spectaculaire reeks van waarnemingen van zuidelijke soorten die dit jaar gedaan werden. Allereerst natuurlijk de grote hoeveelheid waarnemingen van *Lestes barbarus*. Robert Ketelaar heeft een groot deel van de jeugdbondswaarnemingen van dit jaar van deze soort in de Libellennieuwsbrief op een rijtje gezet (Ketelaar, 1994). Hij vermoedt dat een deel van de waargenomen individuen zich hier voortgeplant heeft en

een ander deel zuidelijke zwervers zijn. Buiten de door hem opgesomde waarnemingen is de soort op nog meerdere plaatsen waargenomen. In Meijndel, de duinen bij Wassenaar, werd deze soort zowel vorig jaar als dit jaar gefotografeerd door Barbara Cook. In Zuid Flevoland bij de Tureluurweg (150 - 481) werd op 23 augustus een mannetje van deze soort gezien door Berend Voslamber. In Noord Brabant werd de soort door Ben Crombaghs dit jaar op maar liefst 21 plaatsen gezien. Ook in Limburg werd de soort op meerdere plaatsen waargenomen door Jan Hermans en Willem Renema. Willem heeft daarnaast de eerste waarneming van de soort in de provincie Utrecht gedaan. Dit is tevens de meest merkwaardige waarneming van deze soort in Nederland zou ik zo zeggen: op 12 september zag hij op de Uithof, Utrecht, een mannetje en wel in de bibliotheek van Aardwetenschappen. Hij heeft hem gevangen en buiten het gebouw weer los gelaten.

Henk Verlinde uit Terneuzen stuurde een brief aan het Libellenproject met de sensationele mededeling dat hij vorig jaar in Zeeuws Vlaanderen een zeer kleine populatie van *Crocothemis erythraea* had ontdekt. In drie zandputjes had hij zowel vorig jaar als dit jaar gedurende enige maanden tijd enkele exemplaren van deze soort daar waargenomen. Hij heeft een exemplaar verzameld, maar ook zijn beschrijving laat er geen twijfel over bestaan dat het deze soort betreft: "*Sympetrum*-soorten zijn rood, maar de mannetjes van *Crocothemis erythraea* zijn veel feller rood; het gedrag lijkt verder meer op *Orthetrum cancellatum*: mannetjes vliegen laag over het water en gaan regelmatig plat op de grond in de omgeving zitten". Deze soort is slechts een hoogst enkele keer in Nederland gezien en de laatste keer was 30 jaar geleden. Ook de waarschijnlijke voortplanting van deze soort is uniek: dit was nog nooit eerder in Nederland en zo noordelijk in Europa het geval. Overigens sluit deze vindplaats aan op de waarnemingen van deze soort die de laatste jaren in West-België zijn gedaan, waar voortplanting ook al enige tijd werd vermoedt.

En dan nu 2 soorten die respectievelijk ongeveer 30 en 55 jaar lang niet in Nederland gesignaleerd waren. Ten eerste *Aeshna affinis* waarvan een exemplaar door René Krekels langs de Waal bij Beneden-Leeuwen (in de omgeving van Tiel) werd

ontdekt. Hij plukte het exemplaar uit het gras, terwijl daarboven een groepje *Aeshna mixta* vlogen. Dit geeft het belang aan alert te zijn wanneer je een groep *Aeshna mixta*'s ziet vliegen. *Aeshna affinis* kan er tussen zitten! In 1991 werd deze soort aan de Belgische zijde van de grens ten zuiden van Eindhoven gevangen door Peter van Horssen en Karin Verspui. Nu dus echt een Nederlandse waarneming. Overigens werden er dit jaar nog twee ongedocumenteerde - mogelijke - waarnemingen van deze soort in Nederland gedaan bij Oostvoorne en op de Galderse heide.

Ten tweede een waarneming van *Anax parthenope*. Elders in dit Contactblad zal Jan van Tol zijn unieke zichtwaarneming van deze soort in de Vliet bij Winterswijk beschrijven. Waarnemingen van deze soort in Noord-België (in 1984 bij Turnhout) en bij Keulen (in de periode 1983 - 1985) maken het aannemelijk dat de soort haar areaal aan het uitbreiden is.

Nazomersoorten

Op een nazomervergadering van de J.N.M. (Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming) in Drente werd *Aeshna subarctica* op een vennetje ten westen van het biologisch station van Wijster gevangen en gefotografeerd. Deze soort lijkt in Drente toch wel op meerdere plaatsen voor te komen, maar wel meestal in zeer kleine aantallen. Een tweede waarneming van deze soort werd dit jaar door Gérard Abbingh gedaan in het Lunsveen. In het Meindersveen, een gebied in de directe omgeving van dat veentje, had hij enkele jaren geleden al een larvehuidje van deze soort had gevonden.

Door de J.N.M. werd van *Erythromma viridulum* een kleine populatie bij een vaart in de omgeving van Wijster ontdekt. Dit is een van de noordelijkste populaties die van de soort in Nederland ontdekt is. Van deze soort waren de afgelopen jaren in het Libellenproject slechts van weinig mensen waarnemingen binnengekomen. Dit jaar waren zijn er redelijk wat waarnemingen van binnen gekomen, mogelijk door de aandacht die er aan deze soort was besteed in de Nieuwsbrief van het Libellenproject. De grootste populatie van dit jaar, bestaande uit enkele duizenden dieren, werd door

Kees Goudsmit van een grote zandafgraving bij Maarn gemeld.

Op twee plaatsen werden dit jaar redelijk grotere aantallen van de *Sympetrum pedemontanum* waargenomen. Vijftien mannetjes en vijf vrouwtjes werden bij het Plateaux ten zuiden van Valkenswaard door F. Kapteijns waargenomen. Bij een plasje ten zuidwesten van Bergeijk werden maar liefst 200 individuen waargenomen door J. Mercelissen. Met name op deze laatste plaats is voortplanting waarschijnlijk.

Verder was dit jaar *Sympetrum flaveolum* vrij algemeen en *Sympetrum striolatum* was dit jaar algemener dan hij jaren was geweest. Dat beide soorten in één jaar tegelijkertijd algemeen in Nederland voorkomen komt op zich niet zo vaak voor (verg. Wasscher, 1992). Verder was *Sympetrum striolatum* in de periode 1990 - 1993 niet hoger dan de lijn Amsterdam - Emmen waargenomen en kwamen waarnemingen van deze soort dit jaar uit heel Nederland voor.

Overige soorten

Dit jaar was er door de J.N.M. een fietszoka (zomerkamp-op-de-fiets) was georganiseerd met als doel: libellen kijken, op naam brengen en waarnemingen doorgeven. Op hun tocht van Nijmegen naar Drente hebben hun enkele heel leuke waarnemingen gedaan. *Lestes virens* werd ondermeer in Drente gevangen. Zeer speciaal was de waarneming van *Somatochlora flavomaculata* in de Wieden. Deze waarneming is vrijwel zeker van een zwervend individu. Ook in andere warme zomers zijn in het verleden wel losse waarnemingen van deze soort in noord-Nederland gedaan (Beukeboom, 1988). *Somatochlora flavomaculata* plant zich in Nederland slechts zeer lokaal in Noord-Brabant en Limburg voor. De beste plaats om deze soort te kunnen zien bleek dit jaar bij de moerasen van de Hoort en Budel-Dorplein aan de westzijde van de Zuid-Willemsvaart onder Weert te zijn (bijvoorbeeld 172.2 - 360.7). In dit gebied werd dit jaar ook *Orthetrum coerulescens* en *Sympecma fusca* in tientallen exemplaren aangetroffen, ondermeer op de excursie dit najaar met mensen van het Libellenproject.

Ter illustratie van de grote hoeveelheid waarnemingen die dit jaar zijn binnengekomen: *Anax imperator* werd op maar liefst 130 plaatsen waargenomen. De meeste waarnemingen komen uit de zuidelijke helft van Nederland, maar er waren ook redelijk wat noordelijke waarnemingen: Beatrixoord, Internaatveen, Landgoed Terborgh, de Knardijk, met als meest noordelijke waarneming de Noordvaarder op Terschelling. De waarnemingen van deze soort zijn met name van de zandgronden en in mindere mate uit de duinen afkomstig en als zwerver kan deze soort soms in laagveengebieden worden waargenomen. Ook werd er dit jaar van deze soort een half volgroeide larf gevonden in de Maas bij de stuw Borgharen in Limburg (S. Stuyfzand & Dick Groenendijk). Blijkbaar kan de soort zich dus plaatselijk in stromend water voorplanten.

Literatuur

Beukeboom, L., 1988. Two new records of *Somatochlora flavomaculata* from The Netherlands (Odonata: Corduliidae). *Entomologische Berichten* (Amsterdam, 48(5): 82-85.

Ketelaar, R., 1994. Veel waarnemingen van de Zwervende pantserjuffer *Lestes barabarus* in 1994. *Libellennieuwsbrief* 1994(4): 11-14.

Lieftinck, M.A., 1925. Odonata Neerlandica. Tweede gedeelte: Anisoptera: *Tijdschrift voor Entomologie* 69: 85-226.

Wasscher, M., 1992. Vragen omtrend het voorkomen van *Sympetrum flaveolum* in Nederland. *Contactblad Nederlandse LibellenOnderzoekers* 21: 13-17.

Willemse, C., 1962. Insecten gevangen op het lichtschip "Noord Hinder". *Entomologische Berichten*, Amsterdam, 22(6): 101-104.